

SEYED VALILOU SEYED AZIZ SEYED GHADER,
*Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin cinayət
 hüququ və kriminologiya kafedrasının doktorantı.
 e-mail: TarixVeOnunProblemleri@gmail.com*

QƏFLƏTƏN BAŞ VERMİŞ GÜCLÜ RUHI HƏYƏCAN VƏZİYYƏTİNDƏ QƏSDƏN ADAM ÖLDÜRMƏ ƏMƏLINİN SUBYEKTIV ƏLAMƏTLƏRİ

Açar sözlər: subyektiv cəhət, təqsir, motiv, məqsəd.

Ключевые слова: субъективная сторона, вина, мотив, цель

Keywords: the subjective side, fault, motive, the purpose

Cinayətin subyektiv cəhəti – təqsir (qəsd və ehtiyatsızlıq), motiv, məqsəd və emosiya baş vermiş cinayətkar əməlin elementləri kimi, habelə müəyyən növ cinayətin subyektiv cəhətini xarakterizə edən tərkib əlamətləri qismində fərqləndirilir. Cinayətin subyektiv cəhətini xarakterizə edən tərkib əlamətləri cinayət qanununda göstərilir, təqsiri (qəsd və ehtiyatsızlığı), cinayətin motiv və məqsədini nəzərdə tutur, ictimai təhlükəli əməldə bunların olub-olmamasını araşdırıb müəyyən etməyi, törədilən konkret əməldə şəxsən təqsirin olub-olmamasını aydınlaşdırmağı tələb edir.

Cinayətin subyektiv cəhəti şəxsin bütövlükdə törədilən cinayətə və onun ayrı-ayrı obyektiv xarakterli əlamətlərinə (ictimai təhlükəli əmələ, ictimai təhlükəli nəticələrə, ictimai təhlükəli əməl ilə baş vermiş ictimai təhlükəli nəticələr arasındakı səbəbli əlaqəyə, cinayətin törədilməsi üsuluna, əməlin törədildiyi vaxta, məkana və şəraitə, cinayətin alət və vasitələrinə) münasibətdən ibarət olan cinayətkar davranışının daxili psixoloji səciyyəsinə bildirən qanunla müəyyən edilmiş əlamətlərin məcmusundan ibarətdir.

Deməli, cinayət təkcə onun obyektiv cəhətinə xas olan zahiri əlamətlərlə deyil, həmçinin də şəxsin törədilmiş cinayətə psixi münasibətini əks etdirən əlamətlərlə xarakterizə olunur. Bu daxili fəaliyyət cinayətin subyektiv məzmununu ifadə edir və cinayət tərkibinin müstəqil elementini, yəni cinayətin subyektiv cəhətini səciyyələndirir. Cinayətin subyektiv cəhəti təqsirkarın şüur və iradəsinin törədilən ictimai təhlükəli əməl ilə bilavasitə əlaqəsini əks etdirir.

Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi və İran İslam Respublikasının (İİR) İslam cəza Qanunu cinayətin subyektiv cəhəti ilə bağlı konkret maddə nəzərdə tutmurlar və buna görə də, ümumiyyətlə, cinayətin subyektiv cəhəti ilə əlaqədar bəzi zəruri məsələlərin üzərində qısa şəkildə dayanmağı məqsəduyğun hesab edirik.

Prof.F.Y.Səməndərov yazır ki, cinayətin subyektiv cəhəti cinayətin bilavasitə törədilməsi ilə əlaqədar şəxsin psixi fəaliyyətidir. Cinayətin subyektiv cəhəti ictimai təhlükəli əməli etməyə qətiyyət yaradan, dərk edilən tələbatı, əməlin obyektiv əlamətlərinin şüurda inikasını (yaxud inikas imkanını) və bunlara münasibəti ifadə edir. (1; S.191).

Təqsir, motiv, məqsəd və emosiya kimi əlamətlərin məcmusu şəxsin psixikasında gedən daxili proseslər haqqında təsəvvür yaradır, onun şüur və iradəsinin törədilən ictimai təhlükəli əməl ilə birbaşa əlaqəsini özündə ehtiva edir. Bu əlamətləri hər birinin müəyyən xüsusiyyətləri vardır ki, bunlar da obyektiv və subyektiv gerçəkliyi digər predmetləri və təzahürləri ilə qarşılıqlı təsirdə olmaları sayəsində başa düşülür və eyni zamanda öz məzmunlarını və funksional təyinatlarını ifadə edirlər.

İ.B. Ağayev yazır: “Məzmunların müxtəlifliyinə baxmayaraq təqsir, motiv, məqsəd və cinayətin subyektiv cəhətinin emosional vəziyyəti bir-biri ilə üzvü surətdə bağlı, bir-birindən asılıdır və cinayətin subyektiv cəhətini əmələ gətirən bir qrup daxilində birləşir. Belə ki, onların hamısı cinayət törədən şəxsin psixikasında baş verən prosesləri səciyyələndirir. Bunlar müstəqil psixoloji hallardır. Onların biri digərini tərkib hissəsi kimi özünə daxil edə bilməz. İctimai təhlükəli əməl yalnız o zaman cinayət sayıla bilər ki, həmin əməl şəxsin öz əməlinə müəyyən psixi münasibəti vəziyyətində, yəni əsas əlamətlər kimi qəsd və ya ehtiyatsızlıq formasında təqsirin, eləcə də motiv və məqsəd və cinayətin subyektiv emosional vəziyyəti kimi fakültativ, lakin çox vaxt zəruri əlamət kimi çıxış edən əlamətlərin mövcudluğu şəraitində törədilmiş olsun” (2; S. 206)

Təqsir cinayətin subyektiv cəhətinin zəruri əlamətidir. Bu, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 7-ci maddəsindən, 14-cü maddəsinin 1-ci hissəsindən və 24.1-ci maddəsindən irəli gəlir. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 7-ci maddəsinə uyğun olaraq yalnız törətdiyi ictimai təhlükəli əmələ (hərəkət və ya hərəkətsizlik) və onun nəticələrinə görə təqsiri müəyyən olunmuş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə və cəzalandırıla bilər. Şəxs təqsirsiz olaraq vurduğu zərərə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz.

İİR-in İslam cəza Qanununda isə məsələnin qoyuluşu bir qədər fərqlidir. Məsələn, İslam cəza Qanununun birinci hissəsində (Ümumi müddəalar) ümumi prinsiplər nəzərdə tutulmuşdu. (I fəsil). Bu hissənin (1-ci fəslin) 2-ci maddəsində deyilir: “Bu Qanunla cəzalanmalı olan istənilən hərəkət (hərəkətsizlik) cinayət hesab olunur”.

Göründüyü kimi, söhbət bilavasitə təqsir deyil, həmin Qanunla cinayət qismində nəzərdə tutulmuş hər cür ictimai təhlükəli əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) haqqında gedir. Yəni şəxsin təqsirli olub-olmamasına hər hansı bir işarə nəzərə çarpmır.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyinə görə şəxsin hərəkət və ya hərəkətsizliyinin yalnız təqsirli şəkildə törədildiyi müəyyənləşdirildiyi halda, həmin əməldə cinayət tərkibinin mövcud olması haqqında danışılır. Cinayət tərkibinin və təbii olaraq təqsirin mövcud olmadığı hallarda heç kəs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə və cinayət cəzasına məruz qala bilməz. Təqsirin olmaması cinayətin subyektiv cəhətinin olmasına və deməli, cinayət tərkibinin özünün də olmamasına dəlalət edir.

Təqsirin məzmunu, forması və mahiyyəti bir-birindən fərqli anlayışlardır. Məzmun kateqoriyası hadisə və prosesin bütün əsas elementlərini və əlamətlərini əhatə edir. Təqsir ictimai təhlükəli əmələ qəsd və ehtiyatsızlıq formasında psixi münasibəti ifadə etdiyi üçün onun məzmununu psixi elementlərin məcmusu təşkil edir. Belə elementlərə şüur, iradə və emosiya aid edilir.

Lakin bəzi rusiyalı müəlliflər cinayətin motiv və məqsədini də təqsirin məzmununu müəyyən edən elementlər sırasına daxil edirlər (3; S. 58). Azərbaycan alimi F.Y. Səməndərov bu məsələ ilə əlaqədar qeyd edir ki, göstərilən psixoloji elementlər ictimai təhlükəli əməlin obyektiv əlamətlərini (obyekti və obyektiv cəhəti) əks etdirildikdə və ona münasibəti ifadə etdikdə təqsirin məzmununu yaradır. (1; S. 195). Təqsirin isə məzmunu yalnız konkret əməlin obyektiv əlamətlərindən deyil, həm də qanunla müəyyən edilən tərkibin quruluşundan asılıdır.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 122-ci maddəsində nəzərdə tutulan – qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmə əməli subyektiv cəhətdən birbaşa və ya dolaylı qəsdlə törədilir. Təqsirkarın qəsdli hər bir halda qəflətən yaranan qəsd formasında təzahür edir.

Belə ki, şəxs bu əməli törədərkən baş verə biləcək zərərli nəticələri qabaqcadan görür və onların meydana çıxmasını arzu edir. O, qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində hərəkət etsə də, öz hərəkətlərinin ictimai təhlükəli xarakterini dərk edir.

Qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmə əməlinin motivləri müxtəlif ola bilər. Zərər çəkmiş şəxsdən qisas, intiqam almağı, qısqanclıq və ya qorxu, vahimə hisslərini və s. həmin motivlərə aid etmək olar. Göstərmək lazımdır ki, cinayətin motivləri törədilmiş əməlin Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 122-ci maddəsində tövsif edilməsinə heç bir təsir etmir.

İİR-in İslam cəza Qanununda nəzərdə tutulmuş əməl birbaşa qəsdlə törədilir və bütün hallarda Qanunun 630-cu maddəsi ilə tövsif edilir. Lakin göstərmək zəruridir ki, belə tövsif yalnız təqsirkarın arvadının özgə kişi ilə qeyri-qanuni cinsi əlaqədə olmasını sübut edə bilmədiyi, yaxud bu məsələdə yanlışlığı halda mövcud ola bilər. Əgər kişi (ər) cinsi əlaqənin baş verdiyini sübut edərsə, belə halda o, cinayət məsuliyyətindən azad olunur. Belə hallarda kişinin baş verənləri (cinsi əlaqəni) öz gözləri ilə görməsi müəyyən edici və həlledici amillərdən biri qismində çıxış edir.

İİR-in istintaq və məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirmələrinə uyğun olaraq arvadın özgə kişi ilə qeyri-qanuni cinsi əlaqədə olduğunu əks etdirən foto-şəkillər, video çəkilmiş və yaxud hər hansı kənar məlumat yalnız etibarlı mənbələrlə təsdiq edildiyi halda qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmənin tərkibinin mövcud olmasını təsdiqləyir. Əks təqdirdə isə (yəni mənbələr etibarlı olmadıqda, məsələn, fotolar montaj edildikdə və s.) təqsirlər cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir və cəzalandırılır.

İİR-in İslam cəza Qanununun 630-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş əməl qısqanclıq və qisas, intiqam almaq motivləri ilə törədilir. Belə motivlərin cinayətin baş verməsindən əvvəl mövcud olması əməlin tövsifinə bilavasitə təsir göstərir. Təqsirkar cinayət məsuliyyətindən yalnız o halda azad edilir ki, qısqanclıq, yaxud qisas almaq motivi onda qeyri-qanuni cinsi əlaqə faktını şəxsən gördüyü anda baş qaldırsın.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 122.2-ci maddəsində qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmə əməlinin tövsifedici növü nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində iki və ya daha çox şəxsi qəsdən öldürmə həmin Cinayət Məcəlləsinin 122.2-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Hüquq ədəbiyyatında deyilir ki, qəflətən yaranan güclü ruhi həyəcan vəziyyətində iki və ya daha çox şəxsin öldürülməsi təqsirkarın vahid niyyəti ilə əhatə olunur və bir qayda olaraq, eyni vaxtda törədilir. Təqsirkarın əməlinin Cinayət Məcəlləsinin 122.2-ci maddəsi ilə tövsif edilməsi üçün birinci və sonrakı adam öldürmə cinayətlərinin hansı motivlərlə törədilməsinin heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Əhəmiyyətli odur ki, qəsdən adam öldürmə cinayətlərinin hər biri zərər çəkmiş şəxslərin zorakılığı, ağır təhqiri, yaxud qanunsuz və ya əxlaqsız hərəkətləri nəticəsində qəflətən yaranmış güclü ruhi həyəcan vəziyyətində törədilmiş olsun (4; S.291).

Bəs tövsifedici əlamətlər hansı əlamətlər hesab olunurlar və onlar cinayət məsuliyyətinin (cinayət cəzasının) diferensiasiyasına necə təsir göstərirlər?

Tövsifedici əlamətlər cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin hamısının deyil, müəyyən bir hissəsinin xarakterik əlamətləridir. Bu əlamətlər cinayətin əsas tərkibi ilə müqayisədə əməlin və təqsirkarın şəxsiyyətinin ictimai təhlükəlilik dərəcəsidəki tipik əhəmiyyətli dəyişikliyi əks etdirir ki, bu da əməlin qanunvericilik qaydasında qiymətləndirilməsinə və məsuliyyətin həddinə xeyli təsir göstərir.

Tövsifedici əlamətlər institutunun qəti olaraq rəsmiləşdirilməsinin əsas istiqamətlərini aşağıdakılar təşkil edir:

a) cinayət qanunvericiliyinin Ümumi hissəsində tövsifedici əlamətlər institutunun qanunvericilik bazasının yaradılması;

b) cinayət qanununun Xüsusi hissəsində tövsifedici cinayət tərkiblərinin reqlamentləşdirilməsinin təkmilləşdirilməsi. (5; S. 84-85).

Qəflətən baş vermiş güclü həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmə əməli ilə bağlı İİR-in İslam cəza Qanununun 630-cu maddəsində hər hansı tövsifedici əlamət nəzərdə tutulmur. Fikrimizcə, Qanunun 630-cu maddəsində şəxsin iki nəfəri – həm özgə kişini, həm də onunla cinsi əlaqədə olan qadını (təqsirkarın arvadını) öldürmə faktının özü tövsifedici əlamət qismində qiymətləndirilə (Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyi baxımından) bilər. Lakin bu, İİR-in cinayət qanunvericiliyi baxımından heç bir hüquqi əhəmiyyət daşımır. Çünki şəxsin (ərin) istər bir, istərsə də iki nəfəri öldürülməsinin onun cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasına heç bir təsiri yoxdur. Yəni öz arvadını özgə kişi ilə yataqda qeyri-qanuni cinsi əlaqədə olarkən qətlə yetirən kişi (ər) öz hərəkətində haqlı olduqda cinayət cəzasından azad olunur.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 122-ci maddəsindən fərqli olaraq, İİR-in İslam cəza Qanununun 630-cu maddəsi qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmənin yeganə halını – öz arvadını özgə kişi ilə yataqda qeyri-qanuni cinsi əlaqədə görən kişi (ər) tərəfindən həm özgə kişinin, həm də qadının (arvadının) qətlə yetirilməsini nəzərdə tutur. Cinayətin motivi qismində isə artıq qeyd edildiyi kimi qısqançlıq və qisas almaq çıxış edir.

Beləliklə yuxarıdakı təhlillər əsasında aşağıdakı yekun nəticələri çıxarmaq olar:

1) İstər Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 122-ci maddəsində, istərsə də İİR-in İslam cəza Qanununun 630-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş əməllər subyektiv cəhətdən birbaşa və dolaylı (Azərbaycan cinayət qanunvericiliyinə görə) qəsdlə törədilir;

2) İslam cəza Qanununun 630-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş şəxs baş vermiş hadisəni sübut etdiyi halda cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad olunur;

3) Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 122-ci maddəsinin və İİR-in İslam cəza Qanununun 630-cu maddəsinin yeganə oxşar cəhəti ondan ibarətdir ki, hər iki maddədə nəzərdə tutulmuş əməl zərər çəkmiş şəxsin qanunsuz və əxlaqsız hərəkətləri nəticəsində baş verir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR:

1. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə: Dərslik. Bakı: Digesta, 2007.
2. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə). Bakı: Digesta, 2001
3. Дагель П.С. Субъективная сторона преступления и её установление. Воронеж, 1974
4. Ağayev İ.B. Cinayət tərkibi: Dərs vəsaiti. Bakı: Təhsil, 2005.
5. Барков А.В. Уголовный закон и раскрытие преступлений. Минск, 2000

СЕЙЕД ВАЛИЛОУ СЕЙЕД АЗИЗ СЕЙЕД ГАДЕР
e-mail: TarixVeOnunProblemleri@gmail.com

**Субъективные признаки убийства, совершенного в состоянии внезапно
возникшего сильного душевного волнения**

Настоящая статья посвящена рассмотрению субъективных признаков убийства, совершенного в состоянии аффекта. Субъективная сторона рассматриваемого преступления характеризуется виной в виде прямого или косвенного умысла. Умысел здесь внезапно возникший. Однако это не исключает в некоторых случаях наличие неприязненных, враждебных отношений между виновным и потерпевшим, относящихся более раннему времени. Важно, чтобы умысел возник внезапно, в состоянии аффекта.

SEYED VALILOU SEYED AZIZ SEYED GADER
e-mail: TarixVeOnunProblemleri@gmail.com

Subjective signs of the murder committed in state of sudden emotional excitement

The article deals with the subjective signs of the murder made in affect condition. The subjective side of the mentioned crime is characterized by fault in the form of direct or indirect intention. Here, the intention is suddenly arisen. However, it does not exclude in some cases presence of unfriendly, hostile relations between guilty and the victim, concerning to earlier time. It is important, that the intention has arisen suddenly, in an affect condition.

Rəyçilər: prof.F.Y.Səməndərov, t.e.d. R.C. Süleymanov.

Bakı Dövlət Universiteti "Cinayət hüquq və Kriminologiya" kafedrasının 18 may 2012- ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür. (protokol №10)